

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2014

MARKÉTA KIŠŠOVÁ

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Existenciální pojetí úzkosti ve filosofii J.-P. Sartra

Markéta Kiššová

Bakalářská práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Markéta Kiššová**
Osobní číslo: **H11306**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Existenciální pojem úzkosti ve filosofii J.-P. Sartra**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zaměří na existenciální pojmy svoboda, emoce a úzkost, jak je chápe Jean-Paul Sartre. Práce bude vycházet ze Sartrova odborného textu Bytí a nicota, jednotlivé prvky z tohoto textu budou porovnávány s jeho romány.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Sartre, J.-P., **Vědomí a existence**, Oikoymenh, Praha 2006.

Sartre, J.-P., **Cesty k svobodě**, ELK, Praha 1946.

Sartre, J.-P., **Sešity z podivné války**, Academia, Praha 2012.

Sartre, J.-P., **Zed, Nevolnost**, KMa, Praha 2003.

Vedoucí bakalářské práce:

prof. PhDr. Petr Horák, CSc.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

6. srpna 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2014

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 84

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2013

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Markéta Kiššová

Děkuji panu prof. PhDr. Petru Horákovi, CSc., který mě inspiroval k myšlence sepsat tuto práci a byl mi oporou po celou dobu její tvorby. Dále děkuji své rodině a všem, kteří mi v průběhu psaní k textu poskytovali kritické připomínky.

Anotace

Cílem této bakalářské práce je vystihnout pojetí úzkosti ve filosofii Jean-Paul Sartra. Sartre byl filosofem existence, ale zároveň i autor románů a divadelních her, do nichž zakomponoval své filosofické myšlenky. Z tohoto důvodu bude práce motiv úzkosti rozebírat z pohledu obou typů jeho děl – filosofických i nefilosofických.

Klíčová slova

vědomí, svoboda, volba, úzkost

Title

Existential Concept of Anxiety in the Philosophy of J.-P. Sartre

Annotation

The purpose of this bachelor thesis is to describe the concept of anxiety in philosophy of Jean-Paul Sartre. Sartre was a philosopher of existence and in the same time author of novels and dramas. He integrated his philosophical thoughts to his novels and dramas. For this reason this thesis will analyze concept of anxiety from both types of his works – philosophical and unphilosophical.

Keywords

consciousness, freedom, choice, anxiety

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 MOTIVY ÚZKOSTI V SARTROVĚ FILOSOFICKÉ TVORBĚ.....	9
1.1 Získání vhodné metody pro analýzu lidské existence	9
1.2 Analýza lidské existence z pohledu vědomí.....	11
1.3 Emoce jakožto reakce vědomí na styk se světem	12
1.4 Svoboda jako předurčenost vědomí umožňující sebeprojekt	14
1.5 Souvislost svobody a úzkosti	19
1.6 Sebereflexe jako nutná podmínka úzkosti	21
1.7 Úzkost jako bytostné určení člověka	23
2 MOTIVY ÚZKOSTI V SARTROVĚ LITERÁRNÍ A DRAMATICKÉ TVORBĚ.....	25
2.1 Nevolnost.....	25
2.2 Cesty k svobodě I.....	30
2.3 Mouchy.....	32
2.4 Zed'	34
3 SOUVISLOT SARTROVY FILOSOFICKÉ A NEFILOSOFICKÉ TVORBY	36
ZÁVĚR.....	39
BIBLIOGRAFIE.....	40

ÚVOD

Cílem mé bakalářské práce je vystihnout pocit úzkosti ve filosofii Jean-Paul Sartra. Protože byl Sartre nejen výborným filosofem, ale rovněž publikoval i další díla; divadelní hry, povídky a romány, zaměřím se ve své práci i na tuto jeho tvorbu. Učiním tak proto, že problematikou úzkosti člověka se Sartre nezabýval jen z hlediska filosofie, ale zakomponoval ji rovněž do dalších svých nefilosofických děl.

Práci rozdělím do tří částí, z nichž v první se budu zabývat Sartrovou filosofickou tvorbou, zejména díly *Bytí a nicota* a *Vědomí a existence*. První část práce má za úkol pocit úzkosti vysvětlit z filosofického hlediska. Je proto nutné nalézt nejprve správnou metodu k bádání o člověku. Na základě této správné metody budu analyzovat vědomí a pojmy s ním související, jakými jsou svoboda, volba a sebeprojekt. Tak si utvořím vhodnou cestu pro objasnění úzkosti samotné.

Ve druhé částise budu zabývat Sartrovou nefilosofickou tvorbou, pod níž rozumím jeho dramata a prózu. Mým cílem není sledovat samotný děj, půjde mi o prokázání motivu úzkosti, který je v této nefilosofické tvorbě rovněž zakomponován. Motiv úzkosti představím v dílech *Nevlnost*, *Cesty k svobodě*, *Mouchy* a *Zed'*. Momenty, v nichž Sartre prostřednictvím svých knižních hrdinů představuje úzkost, odůvodním a srovnám s jeho filosofickým výkladem. Zjistím tak, zda Sartrův filosofický výklad souvisí s jeho tvorbou nefilosofickou.

Ve třetí části práce zodpovím otázku, který typ děl je pro filosofické uvažování Sartra o úzkosti určující. Jak jsem již zmínila, úzkost se objevuje v jeho dílech filosofických i nefilosofických, mým cílem ale bude zjistit, zda je první nebo druhý typ jeho děl podstatnější, či zda je oběma typům nutno přikládat stejnou důležitost, protože spolu souvisejí.

1 MOTIVY ÚZKOSTI V SARTROVĚ FILOSOFICKÉ TVORBĚ

1.1 Získání vhodné metody pro analýzu lidské existence

Před tím, než se Sartre pustí do samotného rozboru úzkosti, snaží se nalézt vhodný způsob a podmínky možnosti k bádání o podstatě člověka; tedy lidské existence. Postupuje tak proto, že úzkost neexistuje sama o sobě odděleně od člověka, je s ním spojena. K analýze úzkosti lze dojít teprve na základě správné metody bádání o člověku a jeho podstatě.

Jako možný způsob pro objasnění problematiky lidské existence Sartre vylučuje psychologii. Hlavní problém psychologie spatřuje v tom, že „psychologie je vědní obor, který chce být pozitivní, tj. chce čerpat své bohatství výlučně ze zkušenosti.“¹ Samotná zkušenost s lidskou existencí ale není tím, kam Sartre směřuje, jemu jde o výzkum podstatně hlubší.

Neschopnost psychologie objasnit problematiku týkající se bytí člověka podle Sartra spočívá v tom, že psycholog při své práci vychází z faktů, ke kterým dochází buď na základě pozorování druhých, nebo sebereflexí. Tvrdí, že „introspekce v jeho případě nabídne to, co nabízí ‚objektivní‘ experimentální výzkum v případě druhých: nic než fakty.“²

Zkušenost a fakta, ze kterých psychologie čerpá, znemožňují dle Sartra dojít k podstatám, které jsou důležité pro objasnění otázek týkajících se právě člověka a bytí. Samotná fakta, která psychologie shromažďuje, totiž s podstatami nemají nic společného. Fakta jsou podle něj pouhým popisem skutečnosti. Z hlediska psychologie tedy „idea člověka bude moci být jedině souhrnem konstatovaných faktů, které umožňuje sjednotit.“³

Sartre ale upozorňuje, že když se soustředíme pouze na fakta, nemůžeme nikdy dospět k podstatě člověka. V pouhém pozorování člověka podle Sartra můžeme jen popsat jeho chování, ale ani v náznaku se nedotkneme jeho podstaty a podstaty toho, co aktuálně prožívá. Sartre svá tvrzení vysvětluje na příkladě emoce. Emoce, „... i když ji řádně popíše a vysvětlím, nebude nikdy něčím více než jen jedním faktem mezi jinými, faktem uzavřeným do sebe, který nikdy neumožní ani pochopit něco jiného, než je on sám, ani uchopit

---

¹ SARTRE, Jean-Paul. *The Emotions Outline of the Theory*. New York: Carol Publishing Group, 1948, str. 1.

² Tamtéž, str. 4.

³ Tamtéž, str. 4.

samuskutečnost člověka.“⁴ Sartre tím myslí, že popis emoce se nemůže rovnat jejímu samotnému prožitku.

Psychologie se tedy pro Sartra ukázala jako nevhodná metoda ke zkoumání podstaty člověka, protože se zabývá pouze popisem a fakty. Sartre to dokazuje výrokem, že „psychologie, nakolik se vydává za vědu, může díky všem těmto opatřením nakonec nabídnout jen souhrn různorodých faktů, přičemž mezi většinou z nich není žádný vztah.“⁵ A protože Sartrovi nejde jen o to lidskou existenci popsat; chce ji postihnout ve své podstatě a určit, jak vůbec je možná, hledá další možné východisko pro objasnění této problematiky.

Po vyloučení psychologie jakožto vhodného způsobu pro zkoumání lidské existence se Sartre dostává k fenomenologii, jejímž hlavním postulátem je tvrzení, že „... podstata a fakt jsou nesouměřitelné a ten, kdo své zkoumání začne fakty, nikdy nedospěje k podstatám.“⁶ Fenomenologie je tedy metoda zkoumání, jíž jde o podstaty a nikoliv o akcidenty. A protože Sartrovi jde též o postihnutí podstat lidské existence, jeví se mu fenomenologie jako metoda vhodná.

Přístup fenomenologie k lidské existenci vůbec považuje Sartre za klíčový. Její přínos spatřuje v tom, že k lidskému vědomí přistupuje jako ke kontinuitě a jednotlivé poznatky o člověku nepodává pozitivisticky, tj. předmětně, ale v rámci plynulého proudu vědomí. Sartre tak získal vhodnou metodiku pro analýzu lidské existence, protože fenomenologii nejde o popis poznávání, ale o možnosti poznání vůbec.

Fenomenologickou metodou se Sartre inspiroval od německého filosofa Edmunda Husserla. Husserl chtěl postihnout možnosti poznání vůbec; nezajímal ho zprostředkovaný popis poznání. Odsuzoval proto psychologismus, který nerozlišuje mezi objektem a tím, kdo objekt prožívá. Nešlo mu totiž o deskripci vnímání člověka, ale o to uchopit vnímané ve své podstatě. Z toho důvodu se obrátil k místu, kde se člověk se světem primárně setkává; tedy k vědomí. Vědomí se tak, jakožto primární střet člověka a světa, dostalo do popředí Husserlova zájmu při objasňování otázek, které se týkají poznání člověka.

---

⁴ Tamtéž, str. 9.

⁵ Tamtéž, str. 5.

⁶ Tamtéž, str. 9.

1.2 Analýza lidské existence z pohledu vědomí

Ukázala jsem, že lidskou existenci lze podle Sartra zkoumat pomocí fenomenologické metody, která se zaměřuje na podstaty a která odkazuje k věcem samým. A protože vědomí je místem, kde se s okolním světem původně setkáváme, musíme se podle Sartra při dotazování na lidskou existenci, a tedy i úzkost, obrátit právě na vědomí a analyzovat jej. Podle Sartra na základě zkoumání jednoho určitého vědomí můžeme dojít k všeobecnému poznání o vědomí vůbec.⁷ To, že Sartre v objasňování otázek týkajících se člověka vychází z vědomí, dokládá i Wolfgang Janke v pojednání o existencialismu. Tvrdí, že Sartre „... činí lidskou existenci východiskem porozumění bytí.“⁸

Co se týče úvah o vědomí, stojí za zmínku vliv Martina Heideggera. Heidegger ve své filosofii zdůraznil schopnost vědomí reflektovat sebe sama, čímž se odlišuje ve způsobu bytí od hmotných předmětů. Dominantou Dasein je podle Heideggera schopnost uvědomit si vlastní konečnost a další aspekty související s lidským životem, jako např. vlastní svobodu, odpovědnost, atd. Všechny tyto motivy se rovněž objevují i u Sartra.

Sartre se od Heideggera inspiroval zejména pojetím Dasein, tedy pobytem. Dasein jako to, co je třeba analyzovat, abychom došli k pravdě bytí podle Heideggera, převzal Sartre jako „lidskou skutečnost“. Lidská skutečnost neboli člověk neboli existence člověka – to je to, oč tu dle Sartra běží a z čeho je nutno po vzoru Heideggera vycházet, chceme-li dospět ke skutečnému poznání člověka.

Sartre po vzoru svých předchůdců, jež jsem zmínila výše, vysvětluje, že vědomí je vždy na něco zaměřeno, že neexistuje žádné prázdné vědomí. „Emocionální vědomí je nejprve vědomím něčeho, totiž světa.“⁹ Podle Sartra je vědomí a svět určitým propojením a jednotou. Chce tím říci, že vědomí je podmínkou světa a naopak. Vědomí dle Sartra nemůže existovat bez světa a svět bez vědomí, což Sartre dokládá výrokem, že „... veškeré mé aktuální vědomí je intencionálně zaměřeno k vnějšku, ke světu.“¹⁰

---

⁷ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 28.

⁸ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 13.

⁹ SARTRE, Jean-Paul. *The Emotions Outline of the Theory*. New York: Carol Publishing Group, 1948, str. 51.

¹⁰ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 19.

Vedle zaměřenosti vědomí na svět ještě Sartre poukazuje na schopnost vědomí reflektovat sebe sama. Souvislost vědomí a světa chápe Sartre jako „... jediný způsob existence, jaký je možný pro vědomí něčeho.“¹¹ Dle Sartra tedy vědomí kromě schopnosti vnímat okolní svět disponuje schopností uchopit sebe sama, aby si po zmíněné reflexi mohlo uvědomit svět, který existuje jen ve vztahu k němu. Sartre tvrdí, že právě jedno určité vědomí, ze kterého provádíme analýzu lidské existence „... je vědomím kladoucím svět.“¹²

Po tom, co Sartre objasnil pojmy vědomí a svět, dochází k pojmu bytí. Bytí je totiž podle něj korespondence mezi světem a vědomím. Bytí podle Sartra ale neznamenaá vnější popis světa; říká, že „jde o nedělitelné a nerozplynutelné bytí, jež není nějakou substancí, nesoucí své vlastnosti jako menší jsoucna, nýbrž je to bytí, které je veskrze existencí.“¹³ Vědomí a svět podle Sartra tedy ústí v jednotu zvanou bytí.

1.3 Emoce jakožto reakce vědomí na styk se světem

Popsala jsem, že podstatu lidské existence je podle Sartra možné nahlédnout skrze vědomí a že vědomí koreluje se světem. Vzájemnou souvislost vědomí a světa Sartre chápe jako bytí. Bytí je tedy jednotu, která v sobě zahrnuje svět a vědomí, které jsou v permanentní souvislosti. Sartre dále přichází s tvrzením, že k podstatě vědomí bytostně patří emoce. Tvrdí, že „emoce je jistý způsob, jakým chápeme svět“.¹⁴

Emoce má podle Sartra stejnou strukturu jako vědomí; nelze ji zkoumat nějakým výsekem či vyčleněním, na emoci je třeba pohlížet z celku, protože „z určité stránky vyjadřuje syntetickou totalitu člověka v její integritě.“¹⁵ Emoci tedy podle Sartra není možno zkoumat psychologickým popisem, který vysvětluje emoci jako fakt. Emoci, jakožto spojitost s vědomím, je nutno nahlížet z fenomenologického hlediska.

Svět, který je s vědomím v neustálé souvislosti, dle Sartra jistým způsobem na naše vědomí působí, a to tak, že jej oslovuje svými možnostmi a příležitostmi, kterých by vědomí rádo dosáhlo. Vědomí pocítí přání, které je směřováno ven, do světa, a na základě toho pak

---

¹¹ Tamtéž, str. 20.

¹² Tamtéž, str. 18.

¹³ Tamtéž, str. 21.

¹⁴ SARTRE, Jean-Paul. *The Emotions Outline of the Theory*. New York: Carol Publishing Group, 1948, str. 52.

¹⁵ Tamtéž, str. 17.

člověk ve světě jedná. Toto přání, které se týká něčeho ve světě, Sartre nazývá touhou něco dokázat, něco vykonat. Připomíná ale, že ne vždy se tužby vědomí plní podle jeho očekávání a ne vždy všechno vychází tak, jak by si vědomí přálo. Proto dochází k tvrzení, že „takový svět je obtížný.“¹⁶

V obtížnosti světa spatřuje Sartre zásadní okamžik pro vznik emocí. Tvrdí, že svět vědomí proměňuje tím, jak na něj působí. Primární propojení vědomí a světa tedy dle Sartra implikuje vznik emocí. Svět se vědomí jeví někdy jako pozitivní, někdy jako negativní. A právě uchopení světa z nějaké perspektivy nazývá Sartre emocí. Emoci chápe jako okamžitou odpověď na situaci, ve které se vědomí v souvislosti se světem nachází a vysvětluje, že „je to proměna světa.“¹⁷

Sartre chápe emoci jako prožitek světa v našem vědomí. Svět a vědomí jsou podle Sartra dvě základní podmínky pro vznik emoce. Důležité specifikum emoce je dle něj její spontánnost; emoce je prožitkem a nelze ji předstírat. Emoce dle Sartra vyjadřuje přesvědčení vědomí o světě. Proto Sartre tvrdí, že „skrze emoci se nám tedy odhaluje zdrcující a definitivní kvalita věci.“¹⁸

Sartre říká, že aby emoce byla emoci, musí ji provázet přesvědčení. Myslí tím, že emoci si nelze jen tak svévolně navodit. Emoci chápe jako určité přesvědčení o světě. Říká, že „nemůžeme se z ní vymanit, kdy chceme, vyčerpá se sama od sebe, ale my ji nemůžeme zastavit.“¹⁹ Emoce dle Sartra nemůžeme hrát, emoci jsme pohlceni. Emoce tedy Sartre vysvětluje jako obsahy našeho vědomí, které ho určují.

Sartre uzavírá, že neustálým kontaktem se světem, jehož jsme součástí, přechází naše vědomí z jedné emoce do druhé. Působení světa na naše vědomí a emoce jako reakce vědomí na toto působení jsou nepřetržitým koloběhem, naše vědomí se tímto způsobem neustále proměňuje. Z pohledu našeho vědomí lze říci, že emoce nám svět vlastně zabarvuje.

---

¹⁶ Tamtéž, str. 58.

¹⁷ Tamtéž, str. 83.

¹⁸ Tamtéž, str. 80.

¹⁹ Tamtéž, str. 78.

O emocích říká, že „... je to jistý způsob bytí vědomí, jeden ze způsobů, jak rozumí svému bytí ve světě.“²⁰

1.4 Svoboda jako předurčenost vědomí umožňující sebeprojekt

Otázka lidské existence Sartra zavedla do vědomí, ve kterém se na základě intencionality vyskytují emoce. V souvislosti s lidskou existencí Sartre dále přichází s pojmem svobody. Tvrdí totiž, že „to, co nazýváme svoboda, nelze vůbec odlišit od bytí lidské reality.“²¹ Toto Sartrovo tvrzení podporuje i Janke, který říká, že „jsme do svobody vrženi a jsme k svobodě odsouzeni.“²² V obou výrocích vidíme jisté propojení člověka se svobodou.

Janke pojetí svobody u Sartra vysvětluje slovy, že „... u Sartra jde o uvědomění svobody, k níž je člověk nešťastně odsouzen“²³ Je tedy patrné, že svoboda a člověk v Sartrově pojetí tvoří jednotu. Člověku je svoboda vlastní, nemůže se jí zbavit nebo ji odmítnout; svobodou je lidská existence u Sartra definována a člověk je člověkem na základě toho, že je svobodný.

Při vysvětlování svobody Sartre vychází z vědomí, protože, jak už jsem vysvětlila, je to jediný možný postoj, z něhož lze dojít k nezkresleným poznatkům o lidské existenci. Vědomí je zaměřeno na svět a rozumí možnostem tohoto světa. Svoboda podle Sartra znamená uchopit možnosti, které vědomí svět nabízí. „Svoboda, již mohu postavit na roveň své existenci, je tedy základem cílů, kterých se budu snažit dosáhnout ať už svou vůlí nebo vypětím afektivních sil.“²⁴ O svobodě tak lze říct, že umožňuje člověku rozhodnout se pro nějaký čin, který pak může vykonat.

Rozhodnutí se pro čin, jež svoboda umožňuje, nazývá Sartre volbou. O volbě říká, že „volba a vědomí jsou jedno a totéž.“²⁵ Vědomí člověka je natolik vlastní svobodně volit z možností světa a v důsledku toho jednat, že tuto schopnost od něj nelze nijak oddělit. Proto volba bytostně k vědomí člověka patří a je od něj neodlučitelná.

---

²⁰ Tamtéž, str. 91.

²¹ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 63.

²² JANKE, Wolfgang. *Filosofie Existence*. Praha: Mladá fronta., 1994, str. 131.

²³ Tamtéž, str. 95.

²⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 514.

²⁵ Tamtéž, str. 534.

Neodlučitelnost jednání od člověka dokazuje i Sartrovo tvrzení, že „pro lidskou realitu být znamená jednat, a ustát v jednání znamená přestat být.“²⁶ Sartre tímto zdůrazňuje neoddělitelnost lidské existence a jejího jednání, ke kterému dochází na základě svobodné volby. Schopnost činit a jednat je lidské existenci natolik vlastní, že člověk podle Sartra je svým činem.

Člověk tedy na základě svobody volí z možností okolního světa a dle Sartra je na tyto své volby odkázán. Specifikum člověka volit a tím se utvářet nazývá Sartre sebeprojektem. Podle Sartra není žádná vyšší instance, jež by nad člověkem dohlížela; není osudu, jenž by člověku dopředu určoval, kým se stane, není ani Boha, jenž by člověku poskytoval útěchu, je pouze svobodně volící člověk. Jinými slovy toto tvrzení zformuloval Zdeněk Hrbata v doslovu *Zdi*: „Protože podle Sartra není žádná nejvyšší instance, člověk je opuštěný – nemá, k čemu by se upnul, ale také žádnou možnost výmluvy, nenalézá žádnou referenci: je naprosto svobodný.“²⁷

Život člověka podle Sartra nevede nijaká předurčenost, vede si ho on sám. Proto Lévy říká, že „je chaotický. Beztvarý. Není nic jiného než zmatek a mlhavost. Spleť prchajících okamžiků. Mišmaš.“²⁸ Lévy tím chce říci, že život člověka je pouze tím, co si člověk sám zvolil a tím podporuje tvrzení Sartra, že „žádná obecná morálka vám nemůže ukázat, co je třeba udělat; svět nedává znamení.“²⁹ Svoboda člověku tak umožňuje vzít život do vlastních rukou a naložit s ním dle vlastní svobodné volby.

Vědomí člověka je tedy podle Sartra odkázáno samo na sebe a tím, jak jedná, projektuje sebe sama. Sartre říká, že „... člověk je jen svým projektem, existuje jen potud, pokud uskutečňuje sebe sama, je tedy jen souhrnem svých činů, pouze svým životem.“³⁰ Svobodně jednající člověk, který se svými volbami utváří a projektuje, se tedy stává středem Sartova zájmu.

Vrátím se k pojmu sebeprojektu. Profesor Černý vysvětluje Sartrův sebeprojekt jako utváření lidské existence, jež se děje na základě voleb, pro něž se člověk rozhodl.

---

²⁶ Tamtéž, str. 549.

²⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*. Praha: Odeon, 1992, str. 156.

²⁸ LÉVY, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. Brno: Host, 2003, str. 243.

²⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 30.

³⁰ Tamtéž, str. 34.

Sebeprojektem Černý rozumí stávat se „... projektem dalšího života, nějakým činem, jež hodlám, novou podobou sebe, kterou chci uskutečnit.“³¹ Sebeprojektem Sartre ve své filosofii rozumí rozvrhování člověka na základě svobodného rozhodnutí a v důsledku toho stávání se sám sebou. Jinými slovy – sebeprojekt je vytváření si vlastní osobnosti na základě zvolených možností člověka, jež mu umožňuje jeho svoboda.

V souvislosti se Sartrovým výkladem sebeprojektu člověka lze uvést příklad. Člověk se sám rozvrhuje a tím určuje, jakým bude. Podle Sartra neexistuje člověk předem stydlivý, ulhaný, statečný atp. To dokládá i výrok I. Blechy, který píše, že „... nejprve jsem, jedním, konám svobodná rozhodnutí, a teprve pak se stane zřejmým, čím budu, zač budu moci být považován, co přinese mé úsilí, zda budu hrdina, zbabělec či zrádce.“³² Člověk se u Sartra stává tím, jakým se zvolí, že bude. Má totiž vždy možnost volby – být někým jiným. Tak například zloděj. Nikdo není na základě Sartrových úvah zlodějem sám o sobě. Zloděj je člověk, který se rozhodl, že něco ukradne, a tak to učinil. Jeho sebeprojekce tkví v tom, že zvolil možnost něco ukrást a tím se zlodějem stal. Ovšem měl na výběr, měl možnost volby – krást nemusel.

Významnou roli tedy v otázce utváření osobnosti člověka hraje u Sartra jeho rozhodnutí. Člověk na základě volby, jež mu umožňuje jeho svoboda, utváří svůj obraz, vytváří sebe. Jeho rozhodnutí jsou projektem, který člověk naplňuje a kterým se stává. „Člověk pouze je, a to nejen jako takový, za jakého se považuje, ale je takový, jakým chce být a za jakého se považuje poté, co už existuje, jakým se chce stát po onom vzepětí existenci; člověk je jen takovým, jakým se učiní.“³³

Výchozím momentem sebeprojekce člověka je u Sartra přítomnost. Přítomnost je totiž bod, ze kterého lze učinit rozhodnutí a v důsledku něho i sebeprojekci. Za člověkem se sice podle Sartra vleče jeho minulost, ovšem člověk směřuje k budoucnosti. Sartre nepopírá, že minulé konání člověka nelze odstranit. Zastává ale, že člověk si může zvolit nový způsob svého jednání a tím může svoji sebeprojekci změnit. Vráťm se k příkladu se zlodějem. Člověk, který se sebeprojektoval zlodějem, když zvolil možnost krást, se může změnit. To, že

---

³¹ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 48.

³² BLECHA, Ivan: *Proměny fenomenologie*. Praha: TRITON, 2006, str. 340.

³³ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 16.

kradl, už mu nikdo z minulosti nevymaže, může si ale zvolit jiný modus chování, např. poctivě žít. Jeho sebeprojekce se tak bude ubírat jiným směrem.

Pojem sebeprojektu umožňuje člověku vzít svůj život do svých rukou, umožňuje rozhodnout se sám o sobě a své budoucnosti. Budoucnost podle Sartra není pouhou nahodilostí, je cíleným projektem, který si utváří člověk na základě svých rozhodnutí, které mu jsou vždy k dispozici v jeho přítomnosti, a jež pramení z jeho svobody.

Se svobodnou volbou člověka a jeho sebeprojekcí souvisí zodpovědnost. Sartre nejenom, že tvrdí, že člověk je takový, jakým se sám projektuje, tedy volí, ale že je za to, jakým se zvolil také zodpovědný. Doslova tvrdí, že „... je člověk zodpovědný za to, kým je.“³⁴ Podle Sartra člověk nemůže vinit nikoho kromě sebe sama za to, jakým je jeho já. Důvodem toho podle Sartra je to, že ve svých rozhodnutích „jsme sami, bez omluvy.“³⁵ To znamená, že člověk se nemůže vymlouvat na společnost, v níž žije, na tradici, ve které byl vychován. Člověk je takový, jaký se v určité společnosti či tradici sám zvolil. Za to, jaký je, zodpovídá.

Sartre se ovšem rozhodně nedomnívá, že by člověk na základě své volby mohl svévolně změnit nějaká fakta, jako např. svůj ošklivý vzhled atp.³⁶ Podle Sartra zkrátka existují skutečnosti, které člověk neovlivní. Profesor Černý k tomu ale dodává, že „...jen na mně záleží, co s krásou nebo ošklivostí počnu a udělám...“³⁷ Ať už je tedy člověk v jakékoliv situaci za jakýchkoliv podmínek, má možnost projektovat se dále svou vlastní volbou, která je mu přítomná vždycky.

V neustálé možnosti svobodně volit a tím se projektovat ale Sartre spatřuje pro člověka určité riziko. Říká, že „svoboda v přítomnosti i v budoucnosti je možnou ničitelkou toho, co jsem.“³⁸ Svoboda podle Sartra člověku sice umožňuje rozhodnout se a na základě volby jednat, ale nepřináší mu žádnou jistotu, že zvolením nějakého cíle jej bude dosaženo. Člověka obklopuje svět, který nabízí nespočet možností. Člověk se může rozhodnout uchopit

---

³⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 17.

³⁵ Tamtéž, str. 24.

³⁶ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 49.

³⁷ Tamtéž, str. 49.

³⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 77.

kteroukoliv. Ovšem ať už zvolí tu či onu, nikdy nemá jistotu, že zvolil správně a že k uskutečnění vytyčeného cíle dojde.

Člověk si je podle Sartra neustále vědom, že jednat musí, zároveň si ale uvědomuje riziko spojené s jednáním - nedisponuje možností předvídat důsledky svých činů; neví, kam ho jeho rozhodnutí zavede a před jaké nové volby ho tak postaví. A protože člověk neustále přechází od jedné volby ke druhé, dochází tak k uvědomění, že „nejsem ten, kým budu.“³⁹ Člověka podle Sartra neustále provází pochybnosti o jeho budoucnosti. Jestliže se opět vrátím k příkladu se zlodějem, jeho pochybností v sebeprojekci může být to, že po rozhodnutí stát se poctivým člověkem mohou nastat komplikace. Např. ho odsoudí za minulé krádeže a jeho aktuální sebeprojekt tak bude zmařen. Jednoduše řečeno – člověk se v průběhu svého života neustále mění podle toho, jak jedná, a neví, kým se v důsledku svého jednání stane.

Svoboda člověka, která mu umožňuje volit a projektovat sebe sama ho podle Sartra provází celým životem; člověk má podle něj ustavičnou možnost se změnit, být někým jiným, to vše na základě své svobodné volby. Lidská existence plyne v čase a jediné, co ji zastaví, je až její vlastní smrt. Až smrt podle Sartra ukončí možnost svobodného jednání. Tuto skutečnost zmiňuje profesor Černý, který píše, že „... teprve smrtí jsme naprosto, definitivně a nezměnitelně ... čirou minulostí bez možnosti a svobody cokoliv změnit.“⁴⁰

Může se zdát, že Sartrovo pojetí člověka, jež na svých bedrech nese tíhu zodpovědnosti za svou existenci, je pesimistické. Opak je pravdou. „Neexistuje optimističtější učení, protože toto učení tvrdí, že osud člověka spočívá v něm samém; ... naděje je jen v činu a že jediná věc, která umožňuje člověku žít, je jednání.“⁴¹ Člověk nikdy neví, kam ho život zavede, za všech okolností ho ale doprovází jistota, a to ta, že vždycky bude mít možnost se svobodně rozhodnout a jednat. Nepředvídatelnost cest lidských životů je příčinou, proč byl Sartre označován jako filosof kontingence.

---

³⁹ Tamtéž, str. 70.

⁴⁰ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 37.

⁴¹ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 38.

1.5 Souvislost svobody a úzkosti

Od charakteristiky vědomí, jehož nedílnou součástí jsou emoce, které ho neustále provází, jsem se dostala až k podstatě vědomí, kterou je svoboda. Ukázala jsem, že svoboda je základní rys vědomí a umožňuje, aby vědomí mohlo volit z nespočtu možností, jež lidské existenci nabízí svět. A právě zde, v rozmanitosti možností, spatřuje Sartre jádro úzkosti. „... pociťuji úzkost právě proto, že způsoby mého chování jsou jen možnosti.“⁴² Svoboda je tedy podle Sartra pro úzkost jakýsi spouštěcí mechanismus, což potvrzuje i Janke, který píše, že „... uvědomění si naší ničím nepodmíněné svobody je úzkost.“⁴³

Sartre vysvětluje úzkost jako reakci vědomí lidské existence na svoji vlastní svobodu. Říká, že „... vědomí svobody... je úzkost.“⁴⁴ Vědomí si uvědomuje svou svobodu a toto chápání svobody v něm zapřičiňuje úzkost. Sartre tvrdí, že svoboda vědomí k úzkosti nevyhnutelně vede a nelze se jí vyhnout. Dostala jsem se tak tedy k úzkosti, jež je námětem této práce. Je patrné, že pojmy jako vědomí, svoboda a volba jsem ze svého výkladu nemohla vynechat; úzkost z nich vychází a bez nich by ji nebylo možné objasnit.

Jak již bylo řečeno, Sartre chápe vědomí jako kontinuitu, která je ovlivňována svobodnými rozhodnutími. Vysvětluje, že rozhodnutí, které z přítomné situace vědomí uskuteční, ho ovlivní i do následujících situací, donichž se aktuálním rozhodnutím dostane. Podstata vědomí je podle něj tvořena možnostmi se rozhodovat; tj. možnostmi svobody, svobodného jednání. A právě z této provázanosti vědomí se svobodou a možnostmi volby vychází „úzkost jako manifestace svobody“⁴⁵.

Souvislost svobody a úzkosti je podle Sartra nevyhnutelná. Svoboda nejprve umožní vědomí myslet nekonečně mnoho možností, jak se rozhodnout, jak jednat. Úzkost je pak jakási odpověď vědomí na svoji svobodu, jež dojde ke zjištění, „... že moje možnosti vyvolávají úzkost.“⁴⁶

---

⁴² SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 70.

⁴³ JANKE, Wolfgang. *Filosofie Existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 115.

⁴⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 72.

⁴⁵ Tamtéž, str. 74.

⁴⁶ Tamtéž, str. 74.

Dle Sartra člověk, který pociťuje úzkost, si uvědomuje své meze. Tyto meze souvisí s podstatou lidské existence, kterou jsou konečnost, nejistota, odkázanost sám na sebe a svou svobodu. Úzkost potom znamená uvědomění si těchto svých specifík, jež lidskou existenci neustále provází. A protože je nemožné vyhnout se svobodě, nelze se ani vyhnout samotné úzkosti. Miroslav Petříček toto stvrzuje slovy, že „pociťuji úzkost, jež je nezbytným průvodcem naší svobody.“⁴⁷

Úzkost; reakci vědomí na svoji vlastní svobodu, objasňuje Sartre vylučovací metodou a to tak, že nejdříve říká, co úzkost není. Začíná tvrzením, že úzkost není strach. „Strach je strachem živých bytostí ze světa...“⁴⁸ Sartre tím myslí, že strach je podmíněn okolním světem. Strach se tedy podle Sartra do vědomí dostává skrze podněty, se kterými se vědomí setkává na základě komunikace s vnějším světem. Strach podle Sartra vědomí navozuje okolní svět a jeho součástí. Jsou to například předměty, osoby, náhlé situace, kterých se vědomí bojí. Vědomí myslí nějakou věc a ta v něm vyvolává pocit strachu. Sartre ovšem podotýká, že strach nemá s úzkostí nic společného.

K tomu, aby se do vědomí dostavila úzkost, není zapotřebí podnětů ze světa. Sartre tak dospívá k tomu, že úzkost není podmíněna předmětností, která se k vědomí dostává skrze vnější svět. Úzkost tedy do vědomí nepřichází skrze okolní svět, o úzkosti lze podle Sartra hovořit až na základě uvědomění si sama sebe.

Úzkost a strach jsou tedy dle Sartra dva rozdílné pojmy, nicméně se sebou mohou souviset. Jedno totiž může implikovat druhé. Strach z konkrétní věci nám po obratu k našemu vědomí může navodit úzkost. Naopak na základě úzkosti, kterou pociťujeme v našem vědomí k sobě sama, si můžeme uvědomit strach, který z něčeho ve světě máme.

Pro snadnější objasnění úzkosti jsem vysvětlila rozdíl mezi úzkostí a strachem. Vědomí podle Sartra může pociťovat obojí, rozhodující je ovšem zaměřenost vědomí v dané situaci. Zaměřuje-li se vědomí na podněty ve světě, jedná se o strach. Je-li vědomí zaměřeno na sebe sama, uchopuje svou situaci a provádí akt sebereflexe, jedná se podle Sartra o úzkost. Sartre říká, že „nebezpečné nebo ohrožující situace mívají převážně více hledisek:

---

⁴⁷ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Herrmann & synové, 1997, str. 103.

⁴⁸ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 67.

uvědomujeme si je pocitem strachu nebo pocitem úzkosti podle toho, zda máme za to, že situace působí na člověka nebo zda člověk působí na situaci.⁴⁹

1.6 Sebereflexe jako nutná podmínka úzkosti

Otázka úzkosti zavedla Sartra do svobodně volícího vědomí, které je propojeno se světem, jež umožňuje rozhodnout se pro některou z možností. Za důležitý faktor pro pocítění úzkosti Sartre považuje sebereflexi. V sebereflexi se vědomí zaměřuje samo na sebe a zjišťuje, že jeho chování je „...jen jako možnost“.⁵⁰ Úzkost se tedy ve vědomí může objevit až po tom, co je vědomím nespočet možností světa uchopeno ve vztahu k sobě. Tento sebereflexivní moment je pro úzkost určujícím. Úzkost je totiž vždy úzkostí konkrétního vědomí a vyvolává si ji v sobě každý sám. Je to úzkost vědomí ze sebe sama.

Když vědomí pocítí úzkost, nezáleží dle Sartra, jak jsem již zmínila výše, na předmětném světě, ale právě na tom vědomí, které je zaměřeno na sebe sama a má se nějak rozhodnout, protože „... úzkost je reflexivním uchopením sebe sama ...“⁵¹. Sartrovo pojetí úzkosti komentoval rovněž Janke, že „... právě reflexe mé bezpodmínečné svobody vyvolává mou úzkost...“⁵². Vidíme tedy, že svoboda uchopená ve vztahu k sobě je podle Sartravých názorů bodem pro úzkost.

Jinými slovy, která ale v porovnání se Sartrem znamenají totéž, úzkost definoval i profesor Černý. Vyložil ji jako „... stavem nejistoty vzhledem ke mně samému, nejistoty o sobě.“⁵³ Jedná se rovněž o jakýsi stav vědomí, kdy své možnosti opřu sama o sebe a uvědomím si, že z možností samých ještě nepřamení žádná jistota.

Sebereflexí dle Sartra vědomí zjišťuje, že „... určitá možnost je právě mou možností.“⁵⁴ A právě uvědomění si svých možností vyvolává úzkost. Vědomí, které si uvědomí své možnosti, totiž podle Sartra upadá do nejistoty. Nejistota vědomí je dána tím, že vědomí nikdy neví, zda dosáhne svých cílů, které si vytyčilo prostřednictvím své svobodné volby.

---

⁴⁹ Tamtéž, str. 68.

⁵⁰ Tamtéž, str. 70.

⁵¹ Tamtéž, str. 68.

⁵² JANKE, Wolfgang. *Filosofie Existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 116.

⁵³ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 36.

⁵⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 75.

Sartre tak dospívá k tomu, že lidská existence je ve svém způsobu bytí zcela odkázána sama na sebe a na svou svobodu spočívající v tom se sama rozhodovat. Aktuální vědomí je dle Sartra ovlivněno podle toho, jak se rozhodne; tedy tím, jakou možnost přijme za svou. A toto stadium uvědomění si, že já jsem ta, která z možností světa vybírá tu svou, nazývá Sartre úzkostí.

Sartre vysvětluje, že sebereflexe ale není přítomná neustále. Většinu času totiž vědomí tráví tak, že je zaměřeno na svět, tj. nachází se „v situaci“⁵⁵, v níž jedná. Sartre tvrdí, že úzkost se ve vědomí rovněž nenachází ustavičně. Říká, že „vědomí člověka v akci je nereflektovaným vědomím“⁵⁶. A protože k úzkosti je třeba reflexe, je nemožno ve stavu jednání bez uvědomění si sebe sama úzkost pocítit.

Každodenní povinnosti dle Sartra vědomí znemožňují neustálou sebereflexi. Vědomí je zaměřeno na vykonávání různých činností, ovšem zlom nastává v situaci, kdy si vědomí uvědomí, že „... jsem to já, kdo udržuje hodnoty v bytí.“⁵⁷ Chce tím říci, že úzkost se ve vědomí probudí tehdy, kdy dojde k uvědomění, že se jedná právě o jedno určité vědomí, které dává smysl veškerému okolnímu světu.

Pro snadnější pochopení sebereflexe udává Sartre příklad se zvonícím budíkem⁵⁸. Zvonící budík je podle něj odkaz ke vstávání a zapojení se do všedního dne. Po zazvonění budíku se vědomí probere ze spánku a soustředí se na každodenní povinnosti, kterými mohou být odchod do práce, plnění úkolů atd. V těchto všedních úkonech ale chybí veškerá sebereflexe. Ta by nastala dle Sartra až tehdy, pokud by si vědomí uvědomilo, že „jsem to já, kdo propůjčuje budíku jeho požadavek: já a jedině já.“⁵⁹ Sebereflexe znamená uvědomění si, že teprve až na základě toho, že jsem, můžu o nějaké práci vůbec hovořit. Úzkost dle Sartra spočívá v tom, že do sebe zaměřené vědomí dojde ke zjištění, že vnější svět nabývá smyslu až po tom, že nějaké vědomí vůbec existuje. Vědomí lidské existence si podle Sartra uvědomí, že „svět dostává smysl ze mne.“⁶⁰

---

⁵⁵ Tamtéž, str. 78.

⁵⁶ Tamtéž, str. 75.

⁵⁷ Tamtéž, str. 79.

⁵⁸ Tamtéž, str. 77.

⁵⁹ Tamtéž, str. 77.

⁶⁰ Tamtéž, str. 79.

Po tom, co Sartre provedl analýzu úzkosti a postihl ji v její podstatě, přichází s tvrzením, že vědomí je vlastní před úzkostí utíkat. Vědomí si totiž podle Sartra nechce připustit, že ono samo je faktorem, který konstituuje sebe sama. Podle Sartra je totiž toto zjištění pro vědomí příliš velkým břemenem. Sartre ale vysvětluje, že „... únik před úzkostí není nic jiného než způsob, kterým si úzkost uvědomujeme.“⁶¹

Podle Sartra jsou útky před úzkostí bezvýsledné, protože „... my sami jsme úzkostí“⁶². Tím chce Sartre zdůraznit, že vzhledem k tomu, že vědomí má schopnost sebereflexe a důsledkem sebereflexe je právě úzkost, nelze ze samotné podstaty vědomí od něj úzkost oddělit. Prof. Černý k tomu dodává, že od úzkosti nám nemohou pomoci ani druzí.⁶³ Úzkost se totiž týká vždy jen určitého vědomí a žádné další vědomí nemůže proniknout do jiné úzkosti, než do té své.

1.7 Úzkost jako bytostné určení člověka

Doposud jsem se zabývala úzkostí z hlediska podmínek jejího vzniku a situací, kdy o ní lze vůbec hovořit. Objasnila jsem metodu, kterou ji lze postihnout. Ukázala jsem, že se vyskytuje ve vědomí, protože vědomí je místem, v němž poznáváme svět. Popsala jsem, že úzkost zapříčiňuje svoboda, protože svoboda odkazuje k možnosti člověka volit a následně nejistotě nad zvolenou volbou. Vysvětlila jsem úzkost jakožto reakci svobodného vědomí na sebeuvědomění.

Co ale úzkost ve skutečnosti znamená, čím opravdu je? Z předchozího výkladu vyplývá, že úzkost není emoce. Při emoci totiž vědomí nemusí provádět akt sebereflexe, který je pro úzkost typický. Úzkost není ani strach, protože i u strachu chybí zaměřenost vědomí na sebe. Ukázalo se, že úzkost je charakteristika výhradně lidská, protože pouze člověk disponuje možností sebereflexi učinit. Ani neživé předměty, ani zvířata si neuvědomují svoji svobodu a možnost volby, kterou ve světě mají, tudíž se jich úzkost netýká.

Úzkost není ani žádná vlastnost, kterou lze člověku připsat. V návaznosti na Sartra vystihl úzkost profesor Černý, který pochopil, že úzkost není „... vůle, ani myšlenka, ani

---

⁶¹ Tamtéž, str. 84.

⁶² Tamtéž, str. 83.

⁶³ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 41.

určitý cit, je to určitá tonalita celého duševního života, ještě lépe: příchut', v níž přechází lidskost, jakmile stane tvář v tvář jistotě života absurdního.“⁶⁴

Úzkost je tedy nutné chápat jako bytostnou danost člověka, v níž si je sám sebe vědom. Je reakcí na svobodu člověka a důsledkem jeho odpovědnosti, je to nevyhnutelné a neoddělitelné určení člověka, jež si uvědomuje svou svobodu volby mezi možnostmi světa. Jedná se o „... jistý stav lidského sebeuvědomění.“⁶⁵ Sartre se k úzkosti vyjadřuje slovy, že „tato úzkost není oponou, která by nás oddělovala od činu, nýbrž je jeho přímou součástí.“⁶⁶

Vidíme tedy, že pojetí úzkosti ve vědomí člověka u Sartra pramení z jednání, pro které se člověk sám rozhoduje na základě volby, jež mu umožňuje svoboda. Rozvrhem svého budoucího jednání Sartre chápe sebeprojekt. Ovšem neustálá nejistota, která provází sebeprojekt člověka, který nemusí být naplněn, se projevuje právě úzkostí. Ta se dostaví v momentě, kdy dané vědomí člověka uskuteční sebereflexi a zaměří se samo na sebe. Tento koloběh vědomí člověka provází celým životem, končí až jeho smrtí.

---

⁶⁴ Tamtéž, str. 36.

⁶⁵ Tamtéž, str. 36.

⁶⁶ SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, str. 22.

2 MOTIVY ÚZKOSTI V SARTROVĚ LITERÁRNÍ A DRAMATICKÉ TVORBĚ

V první části práce jsem se problematikou úzkosti zabývala výhradně v souvislosti Sartrových filosofických děl. Neopomenutelná jsou ale i další jeho díla– romány, dopisy, divadelní hry, které Sartre publikoval. I zde je totiž patrný zájem o tematiku, jíž se Sartre zabýval ve své filosofické tvorbě; tematiku lidské existence a jejích specifík, které s ní souvisí a jež jsem upřesnila v první části této práce.

V této druhé části své práce ukážu, že témata jako lidská existence, její svoboda volby a z toho pramenící úzkost Sartre nerozebíral pouze filosoficky, ale žeprovází i jeho nefilosofická díla a stala se námětem další nefilosofické tvorby. Nepůjde mi ovšem o převyprávění děje. Cílem bude prokázat, že Sartre nejen že dokázal člověka filosoficky vystihnout, ale své poznatky promítl i do svých dalších, nefilosofických děl. Zabývat se budu zejména postavami děl, ve kterých se projevuje jeho filosofie. Kromě dalších existenciálních motivů, jimiž je prostoupena jeho tvorba, budu klást důraz zejména na úzkost, která je stěžejním tématem této práce.

Po filosofickém rozboru, který jsem učinila, budu nyní sledovat Sartrovu nefilosofickou tvorbu, čímž rozumím romány a drama. Poukážu na souvislost mezi jeho filosofickým výkladem a nefilosofickým dílem. Ze Sartrova nefilosofického díla vyberu postavu, skrze kterou Sartre, aniž by toto někde přiznal, představuje svou filosofii. A protože mým cílem je vystihnout Sartrovo pojetí úzkosti, zaměřím se především na úzkost, která často provází hrdiny jeho děl.

2.1 *Nevolnost*

V *Nevolnosti* Sartre prostřednictvím hlavní postavy třicetiletého Roquentina přivádí na svět své úvahy o neustálé přítomnosti lidské existence; tedy o tom, jak se člověk ze sebe nemůže vymanit, je neustále odkázán na sebe a na svou vlastní přítomnost. Román *Nevolnost* lze charakterizovat jako zachycení proudu myšlenek ve vědomí Roquentina. Dr. Říha, tvrdí, že „... autor Sartre volí záměrně takovou narativní strategii, aby umožnil čtenáři stát se co

nejbližším svědkem procesů, v nichž literární postava (literárně fiktivní existence) reflektuje vlastní vědomí.⁶⁷

To, že člověk musí být nepřetržitě sám sebou ve svém vědomí, Roquentin velmi intenzivně vnímá. Jeho častá sebereflexe; zaměřování se sám na sebe, v něm vyvolávají úzkostné stavy, které ústí až v nevolnost a zhnusení se. O hnusu píše profesor Černý, že je to „... reakce ontologického významu, jíž subjekt, nemocný dotekem objektu, odpovídá na absurditu věčného světa, ukládajícího o svobodnou budoucnost jeho sebeprojektu.“⁶⁸ Hnus tedy v této souvislosti lze chápat jako reakci člověka na svět, ve kterém žije a který si uvědomuje. V souvislosti s Roquentinem se tak dá říct, že jeho úzkost se změní až v pocit hnusu. Není zhnusen pouze okolním světem, je zhnusen i existencí samou.

Roquentin se často zamýšlí sám nad sebou a nad smyslem života. Důvodem toho může být nedostatek sociálních vztahů – Roquentin nemá přítelkyni, žije sám, chodí jen do knihovny a toulá se francouzskými uličkami. Jasně si uvědomuje, že je svým pánem, že si zároveň svými rozhodnutími si předurčuje cestu, jakou se bude jeho život ubírat. Nalézá jen nejistou a neví „... co se zrodí, co se mne zmocní – a zavlče mě, kam?“⁶⁹ Zde je patrná souvislost s pojetím Sartrova sebeprojektu. Roquentin jakožto člověk chápe, že směřuje ke své budoucnosti, která je ale nejistá a nepředvídatelná. Roquentin si v tomto momentu uvědomuje, že není tím, kým bude.⁷⁰

Roquentin tak prožívá úzkost z budoucnosti. Uvědomuje si, že k ní jako člověk směřuje, ovšem nespátuje v ní žádnou vidinu jistoty, což mu právě způsobuje úzkost. Chápe, že je odkázán pouze na své přítomné jednání, kterým je určován, a jemuž se nelze vyhnout. Uvažuje nad tím, jak musí být stále sám sebou, jak je na sebe odkázán. „Marně se pokouším dosáhnout minulosti: nedokáži si uniknout.“⁷¹ Tento moment sebeuvědomění a nemožnosti uniknout ze sebe je u Sartra charakteristickým rysem vědomí člověka.

---

⁶⁷ ŘÍHA, Ivo. *Modalita projevů existenciálního myšlení v próze*. In: *Prométheus. Otevřený časopis pro společenské vědy*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, číslo 25, str. 53.

⁶⁸ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 44.

⁶⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Nevolnost*. Praha: Československý spisovatel, 1967, str. 15.

⁷⁰ Odkazuji zde na již zmíněný citát „Nejsem tím, kým budu.“ SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, str. 41

⁷¹ SARTRE, Jean-Paul. *Nevolnost*. Praha: Československý spisovatel, 1967, str. 49.

Život, v němž největší roli hraje on sám, není pro Roquentina skutečně naplňujícím. Roquentin by chtěl zažít něco víc. Nezáleží mu na penězích, společenském postavení, ani partnerském vztahu. Chtěl by pocítit hlubší naplnění a uspokojení. Občas si představuje, že by mohl jeho „... život nabýt vzácné a cenné hodnoty.“⁷² Co je však nutné podniknout pro to, aby něco takového zažil, sám Roquentin neví. Určité uspokojení nalézají jen v poslechu jazzové hudby – jedná se totiž o moment, kdy se do hudby natolik zaposlouchá, že na sebe dokáže nemyslet.

Stále ho pohlcuje myšlenka, že „každý okamžik se objevuje, jen aby přivedl ten následující.“⁷³ Cítí, jak pouze on dává význam světu kolem. Ví, že může rozhodovat o tom, co bude následovat prostřednictvím toho, co udělá, co řekne, koho potká. V porovnání se Sartrovou filosofií tak lze dodat, že Roquentin si uvědomuje, že není žádné danosti, která by předurčovala cestu, jakou se bude jeho život ubírat, že jediný, kdo se může podílet na jeho sebezprojektci, je on sám.

Roquentin si jen uvědomuje, jak plyne, jak je nesen časem. Jeho myšlenky na vlastní přítomnost jsou tak silné, až mu způsobují nevolnost. Říká: „... prožívám to, že jsem sám sebou a že jsem zde; to já...“⁷⁴ Chápe se jako ten, který je neustále přítomen, ač chce nebo ne, musí být sám sebou, nelze se opustit. Ve svých filosofických úvahách Sartre chvíle sebezaměřování nazývá reflexí. Reflexe je, jak už jsem výše zmínila, základem úzkosti. Roquentin tedy na základě rozvažování o sobě prožívá úzkost, jež mu potvrzuje vlastní přítomnost a permanentně na ni odkazuje.

Své existenci nepřikládá Roquentin velkou vážnost, nepřipadá si důležitý. Život vůbec mu nepřijde nijak zajímavý, směřuje přeci ze své podstaty ke svému konci. Uvažuje: „... existuji jako kámen, jako rostlina, jako mikrob.“⁷⁵ Připadá si jako věc mezi věcmi, snad jedinou odlišností – dokáže si je uvědomit.

Roquentin často uvažuje o přítomnosti. Charakterizuje ji jako „tím, co existuje, a vše, co není přítomné, neexistuje.“⁷⁶ Přítomnost hraje v jeho úvahách důležitou roli, protože je to

---

⁷² Tamtéž, str. 53.

⁷³ Tamtéž, str. 54.

⁷⁴ Tamtéž, str. 74.

⁷⁵ Tamtéž, str. 111.

⁷⁶ Tamtéž, str. 125.

bod, ze kterého všechno vychází a směřuje do budoucna. Přítomnost je bod ovlivněný minulými jednáními, je to následek Roquentinových voleb. Sama přítomnost ale neznamena nic, je pouze přechodným momentem k uskutečnění voleb dalších. Co se v přítomnosti nenachází, není, tudíž se to netýká ani možností tohoto světa, nemůže to být Roquentinem zvoleno a ovlivněno. V porovnání se Sartrovým filosofickým výkladem tak jde o přítomnost, která umožňuje na základě svobodné volby sebeprojekci lidské existence.

Roquentin si sebereflexí uvědomuje sebe; to že existuje. Je schopen vnímat vlastní tělo, vnímá sebe jako existenci; lidskou existenci, jež má tu výsadní schopnost; schopnost sebereflexe. Roquentina ale jeho neustálá provázanost s myšlením unavuje, chtěl by si od myšlení odpočinout, nebýt chvíli sám sebou, sám sobě se na chvíli vzdálit. Říká: „Nechci myslet. ... Což to nikdy neskončí?“⁷⁷ Sartre tím tak prezentuje skutečnost, že vědomí člověka by se kolikrát rádo samo sobě vzdánilo, což ovšem z podstaty lidské existence uskutečnit nelze.

Roquentin si uvědomuje předurčení lidské existence a to, k čemu je odkázán, tedy neustále myslet a být se svými myšlenkami, a to ať na minulost, nebo na budoucnost. Ví, že jeho myšlenky ho určují a neunikne jim. Tato permanentní odkázanost na sebe ve svém vědomí Roquentina děsí. Ač by se chtěl sám sobě na chvíli vzdálit, jeho myšlenky ho vracejí zpátky k sobě samému.

Neustálým zaplétáním se do existence je Roquentin zhnusen. Být ustavičně obklopován věcmi, dívat se na ně, uvědomovat si je, to vše Roquentin vnímá jako zhnusení. Hledá cesty, jak by se od tohoto procesu odpoutal, chvílkovou úlevu mu rovněž přináší psaní románu, protože je to moment (stejně jako poslech jazzové hudby), kdy se soustředí na psaní a dokáže se na okamžik odpoutat od myšlení na sebe. Tato skutečnost, že když je člověk zaměřen na jinou činnost a zrovna nepodniká sebereflexi, souvisí se Sartrovým výkladem, že člověk neuvědomující si svou existenci nepocítuje úzkost. Jedná se o podobný příklad jako se zvonícím budíkem. Ať už píšu román, poslouchám hudbu nebo zamačkávám budík, jsem natolik soustředěna na tyto činnosti, že si neuvědomuji sebe sama. Zlom nastává až v situaci, když dojdou k uvědomění, že jsem to já, skrze koho je něco takového vůbec možné.

---

⁷⁷ Tamtéž, str. 130.

Ivan Blecha o Roquentinovi říká, že, „... v okamžiku, kdy se propadne dovnitř a zažije sebe sama tak, jak je přede vši navyklo reflexí, shledává úplně něco jiného a z dosavadní existence jej zachvacuje nevolnost, možná přísněji i hnus.“⁷⁸ Vystihuje tím moment Roquentinovy úzkosti, kdy svou pozornost Roquentin přesouvá ze zaměřenosti na svět na sebe sama. Právě v tomto momentě sebeuvědomění se dostavuje úzkost a s ní spojený pocit hnusu.

Postupem času Roquentin dochází k závěru, že je bezvýsledné hledat východisko, jak uprchnout od myšlenek, které ho neustále vrací k vlastní existenci. Přichází na to, že jeho úzkost, která vrcholí až v nevolnost, a která vychází z jeho sebereflexe, není „... choroba nebo přechodný záchvat: jsem to já.“⁷⁹ V souvislosti se Sartrovým filosofickým výkladem o úzkosti se tak dá říct, že Roquentin došel k poznání, že před úzkostí není úniku, že úzkost bytostně patří k existenci člověka.

Snahu oprostít se na chvíli od myšlenek, které z něho vycházejí, shledává Roquentin jako bezvýslednou a zbytečnou, ze své danosti být člověkem to zkrátka není možné. Jeho vědomí jde neustále s ním ruku v ruce a nepustí se ho až do jeho smrti. Roquentin toto prozření, že to jak je on sám a jak vnímá okolní svět bez možnosti pozastavení, shledává jako absurditu. „Absurdita, to nebyla ani myšlenka v mé hlavě, ani dech hlasu, ale ten dlouhý mrtvý had u mých nohou, ten dřevěný had.“⁸⁰

Navzdory svým úvahám o nejistotách života Roquentin dospívá k tomu, že veškeré dění je vlastně nahodilé. Protože neexistuje žádný moment v budoucnosti, který by zaručoval, jakým směrem se přítomnost bude ubírat, shledává Roquentin běh všeho jako nahodilý. Pomyslí si, že „...existence už svou definicí není nutnost.“⁸¹ Bezdůvodnost a nahodilost lidské existence již nechápe Roquentin jako něco špatného; odhalí, že se jedná o předurčenost člověka. Tato skutečnost, že člověk je odkázán sám na sebe bez jakékoliv jistoty, co se budoucnosti týče, lze komparovat s filosofickým výkladem Sartra o svobodných volbách člověka. Podle Sartra není Bůh či žádná jiná moc, která by člověku zaručovala jistotu. Podle

---

⁷⁸ BLECHA, Ivan. *Proměny fenomenologie*. Praha: TRITON, 2006, str. 337.

⁷⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Nevolnost*. Praha: Československý spisovatel, 1967, str. 162.

⁸⁰ Tamtéž, str. 165.

⁸¹ Tamtéž, str. 168.

Sartra si každý člověk ovlivňuje život sám na základě svých voleb, jež mu umožňuje jeho svoboda.

Je nápadné, jak Sartrovo filosofické pojetí úzkosti souvisí s úzkostí, jež prožívá Roquentin v *Nevolnosti*. Shrnu nyní zásadní rysy úzkosti, které zmiňuje Sartre ve svých filosofických dílech a které představuje i ve svém románu prostřednictvím Roquentina. V první řadě vychází z vědomí Roquentina, jež dokáže sebe samo reflektovat. Roquentin dochází k uvědomění, že veškeré jednání podněcuje právě a jedině on, protože si je svou vlastní volbou. Pociťuje úzkost, protože nemá žádné jistoty, jež by ho v životě vedly. Dojde tak ke zjištění, že jedinou jistotou je on sám. Toto uvědomění v něm úzkost vyvolává a nezbyvá, než se s ním smířit.

2.2 Cesty k svobodě I

Další román, ve kterém chci poukázat na spojitost se Sartrovou filosofií s důrazem na úzkost, jsem si vybrala *Cesty k svobodě*. *Cesty k svobodě* jsou nedopsanou trilogií, já se budu zabývat dílem prvním, jež nese název *Věk rozumu*. Sartre umožňuje svým čtenářům *Cest k svobodě* „... hledat ve filozofických⁸² zásadách vtělených do literárního textu, zásadách, které nejenže vyprávění nezatěžují, ale naopak je odlehčují, stimulují a dodávají mu novou energii.“⁸³ Citovaný výrok B. - H. Lévyho tedy podporuje tvrzení, že se filosofické úvahy Sartra v tomto románu vyskytují.

Hlavní postavou *Cest k svobodě* je vysokoškolský profesor filosofie Matouš, který má jediný sen: být svobodný. Za žádnou cenu nechce být svazován okolním světem, svoji svobodu pokládá za nejdůležitější v žebříčku hodnot svého života. Svobodu chápe jako „být svým důvodem, moci říci: jsem, protože to chci; být svým vlastním počátkem.“⁸⁴

V očích Matouše mu ale pár skutečností v dosažení svobody brání. Je to především jeho milénka Marcela, která je těhotná, ale jsou to i další aspekty. Matouš si klade otázku „proč jsem v tomto hnusném světě pumpování, chirurgických nástrojů, kradmého muchlování

---

⁸² Pravopisnou variantu termínu „filozofie“ respektuji pouze v citovaných textech. Ve své práci užívám variantu „filosofie“.

⁸³ LÉVY, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. Brno: Host, 2003, str.51.

⁸⁴ SARTRE, Jean-Paul. *Cesty k svobodě: Věk rozumu*. Praha: ELK, 1946, str. 49.

v taxících ...?⁸⁵ Matouš nechce být závislý na ostatních bytostech ani na předmětnostech světa. Chce být svobodný v tom smyslu, že chce být závislý sám na sobě a nechce brát ohledy na nikoho a na nic.

S během událostí však dochází k tomu, že jeho svoboda je mu vlastně na obtíž. „Moje svoboda? Tíží mě: jsem už léta svoboden a nemám proč být svoboden. Zmírám touhou vyměnit ji konečně jednou za nějakou jistotu.“⁸⁶ Na Matouše tak dopadá úzkost, jež mu způsobila sebereflexe a zjištění přítomnosti svobody, která ale nenabízí žádné jistoty. Uvědomuje si, že neustálá přítomnost svobody mu nenabízí žádné pevné body, o které by se mohl opřít a že ho tak vlastně tíží.

Matouš není spokojen, když se zamyslí sám nad sebou. Je to především proto, že se mu nelíbí role, v níž působí pro své okolí. Uvědomuje si, že ostatním ubližuje, a to zejména Marcele, po níž chce, aby šla na potrat. Je si vědom toho, že jeho činy, ať už jsou pro něj samotného svobodné, se, aniž by chtěl, dotýkají lidí kolem něj.

Postupem života Matoušovi nezbude nic než přijmout, že jediná možnost svobody tkví v tom, že se smíří s tím, kým je a z tohoto poznatku bude vycházet. Veškeré další jednání je možné až v důsledku přijetí své přítomnosti. Samotná vize toho být svobodný ho přivádí zpět do přítomnosti, protože pouze v ní je svoboda možná. V souvislosti se Sartrovou filosofií tak lze podotknout, že Matouš na základě přijetí sebereflexe může podniknout sebeprojekt, jež mu přítomnost umožňuje.

Matoušova úzkost spočívá v uvědomění, že až na základě přijetí sebe sama mohu cokoliv dalšího podnikat. Až na základě přijetí reflexe, že moje svoboda spočívá v činech, jež mi právě svoboda umožňuje, je možné se nadále utvářet sebeprojekcí.

---

⁸⁵ Tamtéž, str. 105.

⁸⁶ Tamtéž, str. 113.

2.3 Mouchy

Ani v dramatu *Mouchy* si nelze nevyšimnout Sartrových existenciálních motivů včetně úzkosti. Výchozím bodem pro úzkost je opět svoboda. Svobodu v *Mouchách* Sartrovy postavy pojmají dvojitým způsobem – buď ji přijmou a společně s ní i svoji existenci, nebo se jí vzdají a tím pádem se vzdají i sami sebe.

Zápletkou příběhu je vražda krále. Pro můj filosofický rozbor není důležité, kdo ho zabil, ani kde se to stalo. Upřesním jen, že zavražděný král měl dvě děti, Oresta a Elektru. Orestes byl jako mladý odveden a Elektra dále na hradě zůstala sloužit. Sourozenci se navzájem neznali až do doby, kdy Orestes přišel svého otce pomstít.

Orestes si na rozdíl od Elektry uvědomuje svoji svobodu. „Jsem svobodný, bohudíky!“⁸⁷ nebo „... svoboda mě zasáhla jako blesk.“⁸⁸ Orestes ví, že jeho svoboda spočívá v činu, pro který se může na základě svého uvážení sám rozhodnout. Elektra si z počátku též myslí, že je svobodná. Svoji existenci si uvědomuje, když říká „... mám jenom sama sebe.“⁸⁹

V *Mouchách* vystupuje postava Boha. Ten říká o lidech, že „... dokud se očima upínají na mě, zapomínají vidět sami sebe.“⁹⁰ V postavě Boha tak Sartre předkládá myšlenku lidské existence, které je vlastní před svojí svobodou utíkat. Sartre zastává teorii, jak jsem vysvětlila v první části práce, že lidská existence je ve svém životě odkázána pouze sama na sebe a své činy. Boha tak zde prezentuje jako výmysl lidí, jistý opěrný bod, k němuž se mohou vztahovat lidé, kteří se nedokázali smířit sami se sebou a kteří neunesli vlastní svobodu.

Orestes a Elektra touží pomstít památku otce. Orestes proto zabije jejich matku a jejího chotě. Elektra se se skutečností, ke které došlo, nemůže vyrovnat, přesto, že s tímto jednáním zpočátku souhlasila. Její vědomí není schopno přijmout fakt, že jejich matka se

---

⁸⁷ SARTRE, Jean-Paul. *Mouchy*. Praha: Orbis, 1964, str. 20.

⁸⁸ Tamtéž, str. 68.

⁸⁹ Tamtéž, str. 24.

⁹⁰ Tamtéž, str. 63.

svým chotěm již nežijí. Připadá si ztracená, když říká, že „... už nemáme svobodu, abychom to odčinili.“⁹¹

Elektru tak dohnalo její vědomí a výčitky, se kterými není schopna se sama smířit a přijmout tak svoji existenci. Naproti tomu Orestes přijímá sám sebe, ví, že se pro čin zabít rozhodl sám a chápe, že i jeho budoucnost závisí na jeho volbách, když říká „... čin ... v něm je má svoboda.“⁹² Sartre tak prezentuje v Orestovi své úvahy o sebeprojektu, který umožňuje člověku na základě svobodné volby stát se někým jiným, změnit se. To vše je ale možné až na základě přijetí sebe sama, podle Sartra až po přijetí vlastní úzkosti, jež je člověku vlastní.

Elektrin problém na rozdíl od Oresta spočívá v tom, že nedokázala přijmout svoji úzkost. Při pomýšlení na sebe sama se nedokázala smířit s životem a volbami, které v něm učinila; nebyla schopna přijmout sama sebe. Orestes chápe její situaci, ovšem na rozdíl od ní ji přijímá, když říká „... ta úzkost, která v tobě hlodá, myslíš si, že někdy přestane hryzat mne?“⁹³ Sám totiž chápe, že se svými činy a s dosavadními rozhodnutími nezbyvá nic jiného než vypořádat se. Nad situací Elektry tak uvažuje, že „... její utrpení vychází jen z ní a jenom ona sama se ho může zbavit: je svobodná.“⁹⁴

Slabost Elektry nepřijmout sebe a svou svobodu ji zavádí k zavržení sebe sama a upíná se k Bohu. Myslí si, že když se bude před Bohem kát a projevovat mu svoji lítost, zbaví se tak svého utrpení. Tímto ovšem jen upustí sama od sebe a zaslíbí svůj život výmyslu, v který věří, jen aby se vzdálila svému já. Než aby se dokázala vypořádat s nastalou skutečností, utíká před ním a slibuje Bohu: „... zasvětim celý svůj život pokání!“⁹⁵

Naproti tomu Orestes si uvědomuje svobodu vlastního činu. Uvažuje tak, že „... jsem odsouzen, abych neměl jiný zákon nežli svůj vlastní.“⁹⁶ Orestovo vítězství tak spočívá v tom, že i přes úzkost, která se ho zmocňuje při myšlenkách na sebe, se dokáže přijmout. Nehledá žádné ospravedlnění v podobě Boha, kterým by si mohl své vědomí očistit tím, že bude

---

⁹¹ Tamtéž, str. 68.

⁹² Tamtéž, str. 68.

⁹³ Tamtéž, str. 75.

⁹⁴ Tamtéž, str. 76.

⁹⁵ Tamtéž, str. 85.

⁹⁶ Tamtéž, str. 84.

projevovat lítost a prosit o odpuštění. Ví, že „... lidský život začíná na rubu zoufalství.“⁹⁷ Nezbyvá ovšem, než se s takovou skutečností smířit. Orestes podle Jankeho dokáže přijmout „... pravou zoufalost lidského pobytu, totiž úzkost před nicující silou totální svobody.“⁹⁸

Úzkost tak v Mouchách Sartre prezentuje dvěma způsoby – buď je člověkem přijata či nikoliv. Nepřijetí úzkosti pak znamená ztracení sebe sama. Úzkost zde opět vyvěrá ze svobody člověka, která spočívá ve volbě svých činů. Až po smíření se s faktem, že je člověk odkázán sám na sebe a své volby, k čemuž dojde seberefexí, může postupovat dál ve své sebeprojekci. Úniky před touto skutečností jsou nemožné, protože vycházejí ze samé podstaty lidské existence.

2.4 Zed'

Prozaickým dílem, v němž se rovněž zobrazuje Sartrova filosofie a v němž chci poukázat na motiv úzkosti, je jeho soubor povídek *Zed'*. Pojmenování *Zed'* není nahodilé, tento pojem představuje oddělenost konkrétního vědomí člověka od okolního světa a dalších vědomí. *Zed'* též brání člověku vymanit se ze svého vědomí a opustit sebe sama. To dokládá i výrok Zdeňka Hrbaty v doslovu *Zdi*, který říká, že „všechny tyto útěky jsou zastaveny *Zdi*; utíkat před existencí znamená pořád existovat. Existence je plnost, kterou člověk nemůže opustit.“⁹⁹ Je patrné, že i ve *Zdi* Sartre rozvádí své myšlenky týkající se vědomí a jeho náležitostí, jakými jsou především svoboda, volba a z nich pramenící úzkost.

Pro doložení těchto motivů jsem si ze *Zdi* vybrala povídku *Mládí vůdce*. Sartre v ní provází čtenáře vývojem vědomí Luciena od narození až do fáze dospělosti. Klade při tom důraz na akt sebeuvědomění, který je pro lidské vědomí určujícím faktorem. Lucienův život začíná právě uvědoměním si sebe sama, s čímž je spojena otázka po vlastní totožnosti. Základní otázkou Kdo jsem? se Lucien často zabývá a snaží se na ni hledat odpověď.

S aktem uvědomění si sebe sama se Lucien musí postupem času vypořádávat. „... ta prázdnota, kterou tak dlouho cítil ve svém vědomí, ta ospalá malátnost, ten bezradný údiv, ty

---

⁹⁷ Tamtéž, str. 83.

⁹⁸ JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, str. 101.

⁹⁹ SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*. Praha: Odeon, 1992, str. 157.

marné pokusy, aby poznal sám sebe, které narážely vždycky jen clonu bílé mlhy ...“¹⁰⁰ Sartre tím chce říci, že sebeuvědomění a procitnutí, že veškerá tíha uvědomění si svobody není snadná. Toto procitnutí na základě zamyšlení se sám nad sebou evokuje úzkost.

Postupem života se Lucien se svou úzkostí smiřuje. Přichází na to, že „jsem zrozen pro činnost. Především mám zdravé jádro, třeba dělám hlouposti, ale nikdy to nezajde příliš daleko, protože si to včas uvědomím.“ Lucien tak poznává, že svůj život si určuje sám vlastními činy. Ve filosofickém výkladu Sartre tuto skutečnost objasňuje pojmem sebeprojektu.

Úzkost se Luciena zmocňuje často a to zejména proto, že se nad sebou často zamýšlí. Uvažuje, že „když se člověk patlá ve vlastní sliznaté intimitě, co může objevit jiného než smutek z těla, podlou lež o rovnosti a zmatek.“¹⁰¹ Skutečné sebeuvědomění tedy není snadné, člověku se s ním nezbyvá nic jiného než smířit. To pochopil Lucien, když „... se jevil úctyhodný i vlastním očím – svým očím, které konečně pronikly slupkou jeho tělesnosti, chutí i nechutí, zvyků i nálad.“¹⁰²

V návaznosti na Sartrův výklad filosofie lze bez pochyby podotknout, že se Luciena opravdu zmocnila úzkost ve smyslu podstaty lidské existence. Lucien totiž musel nejdříve podniknout sebereflexi. Na její popud, když si náhle uvědomil sebe sama, jí pronikla úzkost. „... objevila se tu najednou jakási bezradná úzkost, velice čilá, která se tázala: Kdo jsem?“¹⁰³ Úzkost i ve *Zdi* Sartre prezentuje jako určenost lidské existence, jež se dostavuje za podmínky sebereflexe. Úzkost i pro Luciena znamená přijmout se a svoji svobodu, což mu umožní podniknout další kroky v utváření sebe sama na základě sebeprojektu.

---

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 112.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 153.

¹⁰² Tamtéž, str. 153.

¹⁰³ Tamtéž, str. 107.

3 SOUVISLOT SARTROVY FILOSOFICKÉ A NEFILOSOFICKÉ TVORBY

Sartrovo uvažování o úzkosti jsem rozvedla nejdříve na základě jeho filosofických děl, poté na základě děl prozaických a dramatických. Souvislost obou typů děl, tedy filosofických a nefilosofických, je nápadná, na což jsem poukázala ve druhé části práce. V této poslední části své práce obhájím tvrzení, že k pochopení Sartrova uvažování je nutné chápat jeho tvorbu jako celek, nikoliv ji dělit na filosofickou a nefilosofickou.

To, že spolu Sartrova filosofická a nefilosofická tvorba souvisí, potvrzuje i profesor Černý, když shrnuje nevýznamnější motivy Sartrovy beletrie slovy: „Prožitek životního absurdna. Bezvýjimečná odpovědnost za osobní osud a čin, i takzvaný nechtěný. Identita pocitu existenčního a úzkosti. Únik člověka do autoprojektu.“¹⁰⁴ Všechny podstatné pojmy, které Sartre rozvádí ve svých filosofických dílech, zejména v *Bytí a nicotě*, jsou tedy zároveň i motivy jeho nefilosofické tvorby. Toho si všiml i M. Petříček, který tvrdí: „... Sartre psal nejen filosofické knihy, nýbrž právě tak byl i autorem literárně pozoruhodných románů, povídek a divadelních her, v nichž toto své vidění existence ztvárňoval uměleckými prostředky.“¹⁰⁵

Došla jsem tak k závěru, že Sartre své filosofické úvahy týkající se lidské existence připisuje i hrdinům svých prozaických děl. O této schopnosti filosoficky uvažovat a k tomu dokázat napsat čtivé literární dílo, říká profesor Černý, že ... „literatura existencialismu je z této stránky doslova beletrií profesorů filozofie.“¹⁰⁶ Souvislost Sartrovy filosofické a nefilosofické tvorby proto není nahodilá, nýbrž je tematicky propojená a doplňující se. Sartre lze z tohoto důvodu, kdy dokázal nejen filosoficky uvažovat a psát romány, ale dokonce tyto dva aspekty propojit, nazvat „autorem-filozofem.“¹⁰⁷ Sartrova prozaická a dramatická tvorba tak není jakýmsi výsekem z jeho filosofické tvorby či odloučením od filosofie, ale je jeho filosofií naprosto prostoupena.

---

¹⁰⁴ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 14.

¹⁰⁵ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Herrmann & synové, 1997, str. 104.

¹⁰⁶ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 28.

¹⁰⁷ LÉVY, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. Brno: Host, 2003, str. 52.

Bylo by proto hrubou chybou odkládat Sartrovu románovou a divadelní tvorbu na druhou kolej a chápat ji odděleně od jeho filosofického uvažování, protože Sartrovy filosofické úvahy jsou s jeho nefilosofickými díly ve spojení. Sartre byl zkrátka filosofem, který dokázal svou filosofii promítnout i do prozaické románové tvorby či tvorby divadelní. Sartrovy romány jsou proto „stejnou mírou filozofickou úvahou jako výrazem beletristickým ...“¹⁰⁸ Vysvětlení úzkosti pouze na základě jeho filosofických děl by proto nebylo dostačující. K pochopení Sartrových filosofických myšlenek, co se úzkosti týče, jsem tedy oprávněně čerpala i z jeho další, prozaické a dramatické tvorby.

Jedinečnost Sartrových románů totiž spočívá v tom, že „jsou krásné filozofii, již osahují.“¹⁰⁹ V Sartově schopnosti propojit filosofii a romány spatřuji jistou skutečnost, totiž tu, že Sartre nepovažoval filosofii za pouhou abstraktní teorii, o níž lze jen uvažovat. Na základě toho, že Sartre prokázal schopnost promítnout filosofické myšlenky v postavách svých románů, nepovažoval filosofii za něco člověku vzdálené, nýbrž jako něco s člověkem propojené a projevující se v jeho všedním životě. Filosofie se v jeho románech objevuje jako praktická skutečnost, se kterou se člověk ze své podstaty potýká. Filosofii Sartre chápe jako „společenskou funkci“¹¹⁰, nikoliv abstraktní stavění vzdušných zámků.

Sartrovy romány jako nositele filosofických myšlenek jsem z této práce nechtěla vynechat, protože „spisovatelem byl proto, že byl filozofem, a tím se stal jako spisovatel“¹¹¹ Z tohoto výroku je patrné, že Sartrovu tvorbu nelze chápat jako tu, která se dělí na filosofická díla a romány. Sartrelidskou existenci vysvětluje filosoficky, ale zároveň tyto poznatky dokáže představit v románu. Obě tato pojetí mají stejnou váhu důležitosti a oba způsoby jeho vyjadřování myšlenek jsou neopomenutelné.

Naopak i umění literárního vyjadřování se promítlo i do Sartrovy filosofické práce. Sartre svou filosofii v *Bytí a nicotě* vykládá velmi čtivým literárním jazykem, udává všední příklady. Nevyužívá při výkladu své filosofie styl psaní, který je nejprve třeba k pochopení významu dešifrovat, naopak, poutavým způsobem pojednává o filosofických tématech

---

¹⁰⁸ ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, str. 27.

¹⁰⁹ LÉVY, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. Brno: Host, 2003, str. 54.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 56.

¹¹¹ Tamtéž, str. 59.

týkajících se lidské existence. Jednoduše to lze slovy Lévyho shrnout, že „... jeho filozofická pojednání jsou prostoupena literaturou.“¹¹²

Tuto Sartrovu schopnost propojit filozofické myšlenky se čtivým literárním dílem vystihuje tvrzení, že „v tomto dobrodružství, v tomto roubování filozofie na román a románu na filozofii, v tomto způsobu prožívání filozofické práce jako literárního dobrodružství a literární činnosti jako výsledku filozofického směřování, v samotné definici filozofie jako literárního odvětví a obráceně, v tom je Sartre naprosto unikátní a nikdo s ním nesnese srovnání.“¹¹³

---

¹¹² Tamtéž, str. 58.

¹¹³ Tamtéž, str. 60.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem provedla analýzu úzkosti v tvorbě Jean-Paul Sartra. V první části práce jsem čerpala z jeho filosofických děl. Vysvětlila jsem, že při objasňování úzkosti samotné musel Sartre nejprve nalézt vhodnou metodu, která umožňuje nezkreslené poznání člověka a jeho daností, tedy metodu fenomenologickou. Fenomenologie Sartra odkázala na vědomí, protože pouze s hlediska vědomí je možné nalézt správné poznatky o člověku. Vědomí Sartra přivedlo ke svobodě, jíž je člověk určován. Svoboda mu pak umožňuje volit a z možností světa si vybírat tu svou. Tento proces nazývá Sartre sebereflekci.

Okamžik uvědomění si člověka na základě sebereflexe, že jeho sebereflekce nemusí dojít k naplnění, Sartra přivedla až k rozboru úzkosti samotné. Úzkost Sartre vysvětluje jako bytostné určení člověka, při kterém si na základě uvědomění sebe sama rovněž uvědomuje svoji svobodu a nejistoty, které s ní souvisí. Úzkost chápe Sartre jako nutnost, jenž člověka provází celým jeho životem.

Ve druhé části práce jsem se zaměřila na Sartrovu prozaickou a dramatickou tvorbu. Vyzvedla jsem ty momenty z jeho děl, v nichž Sartre prezentuje prostřednictvím svých knižních postav úzkost. Momenty, v nichž Sartrovy knižní hrdinové úzkost prožívají, jsem porovnávala s jeho filosofickým výkladem. Došla jsem k tomu, že Sartrovo pojetí úzkosti z filosofického hlediska koresponduje s pojetím úzkosti, které prezentuje ve svých nefilosofických dílech.

V poslední části práce jsem vysvětlila, že Sartrova filosofická a nefilosofická tvorba jsou nerozlučně spjata. Důvodem toho je, že Sartre nebyl pouze filosofem, nýbrž i literárním autorem, který své filosofické úvahy promítal v postavách svých nefilosofických děl. Proto jsem i úzkost, která je tématem mé práce, oprávněně zpracovala z obou hledisek typů jeho děl.

BIBLIOGRAFIE

Primární literatura:

SARTRE, Jean-Paul. *Bytí a nicota*. Praha: OIKOYMENH, 2003, ISBN 80-7298-097-1.

SARTRE, Jean-Paul. *Vědomí a existence*. Praha: OIKOYMENH, 2006, ISBN 807298-171-4.

SARTRE, Jean-Paul. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004, ISBN 80-7021-661-1.

SARTRE, Jean-Paul. *Nevolnost*. Praha: Československý spisovatel, 1967,

SARTRE, Jean-Paul. *Cesty k svobodě: Věk rozumu*. Praha: ELK, 1946.

SARTRE, Jean-Paul. *Mouchy*. Praha: Orbis, 1964.

SARTRE, Jean-Paul. *Zed'*. Praha: Odeon, 1992, ISBN 80-2070345-4.

Sekundární literatura:

LÉVY, Bernard-Henri. *Sartrovo století*. Brno: Host, 2003. ISBN 80-7294-099-6.

ČERNÝ, Václav. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá fronta, 1992, ISBN 80-204-0337-X.

JANKE, Wolfgang. *Filosofie existence*. Praha: Mladá fronta, 1994, ISBN 80-204-0510-0.

BLECHA, Ivan: *Proměny fenomenologie*. Praha: TRITON, 2006.

PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha: Herrmann & synové, 1997.

ŘÍHA, Ivo. Modalita projevů existenciálního myšlení v próze. *Prométheus. Otevřený časopis pro společenské vědy*. 2004, 25, 59-59. ISSN 1211-8400.

Cizojazyčná literatura:

SARTRE, Jean-Paul. *The Emotions Outline of the Theory*. New York: Carol Publishing Group, 1948, ISBN 0-8065-0904-X.